

## **MANIFESTA. UNA BIENNAL INTERNACIONAL D'ART A LA RECERCA D'IMPACTE COMUNITARI.**

Oriol Fontdevila. CULTURÒPOLIS

### **Abstract:**

Amb aquesta investigació s'explora el rol que les biennals internacionals d'art contemporani poden tenir en la implementació de polítiques culturals de base comunitària, així com el seu impacte en els processos de la curadoria. En concret, s'aborda el cas de la biennial d'art Manifesta 15, que ha estat anunciada per tenir lloc l'any 2024 a Barcelona. Tot i que d'entrada sembla que la política del comú tindria a veure amb estructures de proximitat, en el marc dels estudis curatorials s'ha subratllat recentment la capacitat d'aquests macro-esdeveniments per intercedir eficaçment en problemàtiques que són relatives a les comunitats i polítiques locals.

### **Paraules clau:**

Curadoria, comuns, biennals, Manifesta, art contemporani

### **Text:**

Aquesta investigació es pregunta per les transformacions que es produeixen en l'àmbit de la curadoria d'art contemporani en el moment que algunes institucions artístiques remodelen els seus procediments d'acord amb una agenda relacionada amb el treball comunitari i la política del comú.

La biennial internacional d'art Manifesta és un cas rellevant en aquest sentit, quan des de 2018 ha intensificat l'orientació social de l'esdeveniment. Un canvi especialment aparent que ha introduït al respecte de la curadoria concerneix a la nomenclatura: Manifesta es refereix als seus curadors com a *creative mediators*. Segons ho explica la directora de la biennial, Hedwig Fjen, el propòsit d'adoptar aquest terme és

desenvolupar “un model més inclusiu de curadoria”, el qual sigui especialment “porós” al respecte dels interessos de les comunitats locals, les polítiques institucionals municipals, així com els equips de treball que Manifesta constitueix per la implementació de la biennial (Hedwig Fjen a International Biennial Association – Manifesta 14, 2022).

La meua hipòtesi és que el canvi de nom que promou Manifesta no passa per erradicar la curadoria de la biennial i substituir-la per un paràmetre organitzatiu diferent, sinó que en tot cas s’orienta cap al reconeixement de la dimensió col·laborativa de la curadoria. La porositat que Manifesta demana als *creative mediators* fa que la curadoria s’hagi de comprendre com un procés que es desenvolupa de manera distribuïda entre una constel·lació d’actors més àmplia.

Si, amb la figuració del *curador-autor*, prevalent des de la segona meitat de segle XX, actors individuals han tendit a capitalitzar la curadoria, a la vegada que aquesta s’ha circumscrit en el fenomen expositiu, amb la figura del *creative mediator* Manifesta buscaria una oportunitat per alliberar la curadoria de l’exclusivitat del curador i desenvolupar-la, en canvi, com a un treball col·lectiu que concerneix l’entramat productiu i de la mediació, i que implica l’exposició així com aspectes que van més enllà d’aquesta –com, per exemple, les consultes ciutadanes, el treball comunitari o bé el llegat material que Manifesta busca deixar actualment a les ciutats que acullen la biennial.

### **Manifesta 15 i la política cultural comunitària**

El discurs actual de Manifesta emfatitza la voluntat d’entrar en diàleg amb les institucions culturals i amb aspectes específics de les polítiques municipals, així com s’orienta a configurar un llegat amb què perpetuar un cert efecte transformador a l’escala local. Això comporta construir relacions més duradores amb els respectius actors socials, així com procurar per l’establiment d’institucions estables, és a dir, espais culturals amb vocació de continuïtat i implicats en el teixit de les ciutats.

Tal i com es va anunciar amb la roda de premsa de la presentació de la candidatura el desembre de 2020, el resultat que Barcelona espera de Manifesta 15 no és precisament una *large-scale exhibition*, sinó que:

Aquest procés experimental pretén fer de Barcelona un laboratori pel disseny creatiu de prototips artístics que impulsen un nou institucionalisme cultural. Busca explorar una reforma estructural integral de la relació entre l'art contemporani i els contextes territorials i comunitaris, la incorporació sistèmica de l'art a entorns educatius que promogui el pensament crític i la imaginació, la democratització de la gestió de les pròpies institucions culturals i la inclusió d'artistes en ecosistemes productius de fora del món de l'art. (Ajuntament de Barcelona, 2020)

Des de l'arribada l'any 2015 de candidatures polítiques que es reclamen hereves del 15-M a diferents governs municipals de l'Estat Espanyol, els seus representants s'han trobat amb una sèrie d'impediments a l'hora d'implementar polítiques culturals de base comunitària. Les polítiques culturals del comú s'esperava que es basessin en una lògica transversal i no estrictament representativa dels sectors culturals, així com que fossin hàbils per introduir elements d'autogestió i de gestió comunitària (Rius-Ulldemolins & Gisbert 2018: 98). Tot i així, en un primer balanç de 2017, Nicolás Barbieri va assenyalar el predomini de línies de continuïtat més que no pas de canvi en el governs municipals, pel que va concloure:

no tenemos hoy unas políticas culturales de lo común, sino proyectos puntuales que ensayan concepciones y metodologías de base comunitaria. (Barbieri 2017)

La candidatura de Barcelona per Manifesta 15 es va plantejar com una iniciativa consistent per part de l'executiu municipal per a l'articulació d'una política del comú en relació amb la creació contemporània. A la roda de premsa de presentació de la candidatura, Joan Subirats, l'aleshores tinent d'alcaldia de Cultura, Educació i Ciència, va remarcar la complicitat sectorial i l'ampli suport que l'Ajuntament de Barcelona ha obtingut de les principals institucions artístiques de la regió metropolitana i les associacions de professionals de l'art i la cultura per a l'organització de l'esdeveniment. Alhora, l'alcaldessa Ada Colau, la directora de Manifesta, Fjen Hedwig, i el mateix

Subirats varen coincidir en descriure el procés organitzatiu del gran esdeveniment segons un model de co-governança *de baix cap a dalt* amb què es vol aconseguir un impacte comunitari que és netament identificable amb la política del comú:

Manifesta serà un gran camp de recerca, d'experimentació i d'acció des d'on vincular també el teixit creatiu, les institucions i la ciutadania. Un procés des d'on eixamplar els drets culturals a Barcelona: els drets a accedir i a participar, sense discriminacions d'origen, de gènere o de classe. Un procés de a baix cap a dalt. Que ajudi a configurar noves relacions que, en últim terme, ajudin a empoderar al conjunt de la ciutadania com a garant del dret a la cultura en una dimensió àmplia i ambiciosa. (Ada Colau, a Ajuntament de Barcelona 2020b)

Amb aquesta investigació s'explora el rol que les biennals internacionals d'art contemporani poden tenir en la implementació de polítiques culturals de base comunitària. Tot i que d'entrada sembla que les polítiques del comú tindrien a veure amb estructures de proximitat, també és cert que en el marc dels estudis curatorials s'ha subratllat la capacitat d'aquests macro-esdeveniments per intercedir eficaçment en problemàtiques que són relatives a la política local.

Hedwig Fijen va declarar a la mateixa roda de premsa que Manifesta ha fet un gir en les seves darreres edicions, que han vist incrementada substancialment la quantitat d'activitat comunitària. Tant amb l'edició de Palermo 2018 com amb Marsella 2020, així com amb Prístina 2022, el diàleg amb la ciutat s'ha iniciat en la fase pre-executiva del projecte i amb anterioritat a la incorporació de l'equip curatorial. En cada ciutat això s'ha concretat amb la realització d'un estudi urbanístic i un seguit de tallers orientats a la consulta ciutadana, els quals han portat a terme estudis d'arquitectura:

La idea és alentir la pràctica, mirant més cap a unes activitats més sostenibles, més lentes, per a reconèixer també el poder d'un enfocament que vagi de baix a dalt, com ha dit l'alcalde, per

l'energia dels ciutadans. I per això Manifesta ha agafat aquesta candidatura de Barcelona. També ho ha dit l'alcalde: volem diversitat, feminisme, una ciutat intercultural com Barcelona. (Hedwig Fjen a Ajuntament de Barcelona 2020)

### **Usabilitat d'una biennial**

Charles Green i Anthony Gardner s'han referit al prejudici que encara pesa avui en dia sobre les biennals en tant que un simple producte de propòsits instrumentals que estan al servei del capitalisme global, quelcom que hauria portat al seu menyspreu en l'àmbit acadèmic i, per tant, al seu anorreament en tant que objecte d'investigació (Green & Gardner 2016: 4). Aquests historiadors plantegen, en canvi, que la complexitat d'abordar les biennals en l'actualitat es deu a que aquestes funcionen segons els mateixos principis contradictoris de la globalització, tot desplaçant un anterior "either/ or" –això és, la possibilitat d'emetre judicis de valor sobre les exposicions, podent-se estar a favor o en contra els seus plantejaments– per un acumulatiu "both/ and" –que fa que les biennals tinguin la inquietant habilitat per generar beneficis per a un grapat d'agendes molt més ampli i aparentment contradictori entre si (2016: 147).

Les biennals apareixen generalment subjectes a qüestions relatives a la diplomàcia internacional, el *city branding*, la regeneració urbana, el turisme cultural i a l'especulació financera. Alhora, se'ls reconeix l'habilitat per proporcionar un espai considerablement més flexible per a l'experimentació artística que no pas les exposicions que tenen lloc en museus o la galeries d'art (Filipovic *et al.* 2010: 16). En el seu conjunt, es reconeix que les biennals internacionals han tingut un efecte en l'articulació d'una hegemonia global de l'art contemporani sense precedents. Però, alhora, les biennals han incidit també en la repolitització generalitzada del treball cultural, que busca intercedir en problemàtiques locals que són d'ordre polític, ètic, ètnic i que poden derivar de la globalització i el postcolonialisme (Hlavajova 2010; Kolb *et al.* 2020).

Les biennals han estat, a aquest efecte, un fenomen clau a l'hora de propiciar la descentralització cultural d'Occident (Machart 2019). Ranjit Hosoke planteja la genealogia de *biennals de resistència*, que relaciona sobretot amb algunes biennals que han contribuït a l'emergència del *global South*, tot posicionant les problemàtiques relatives a societats en trànsit a l'escenari global, així com incidint en l'articulació de xarxes alternatives per a la producció i comunicació entre localitats perifèriques (Hosoke 2010: 310).

Entre els múltiples i contradictoris efectes que pot desencadenar una biennial, hi ha qui considera també l'eficàcia que aquests esdeveniments poden tenir a l'hora d'introduir canvis en la política local. Tal i com recorda Hou Hanru al respecte:

[Biennials of] Havana, Gwangju, and Shanghai have helped their local communities and governments to make significant changes in cultural policy, and even influenced specific political reforms. (Hanru 2012: 47)

Manifesta, una biennial transnacional que va ser concebuda just després de la caiguda del Mur de Berlín pel govern d'Holanda, s'ha discutit habitualment en termes d'eficàcia política. Els seus organitzadors l'han promogut, des de la primera edició a Rotterdam l'any 1996, com a la realització d'una "Europe without borders" (Green & Gardner 2016: 150), pel que, amb el seu ulterior nomadisme, Manifesta ha buscat establir ponts entre les diferents localitats de l'Est i l'Oest així com el Nord i el Sud d'Europa. Manifesta s'ha erigit com a una bandera dels valors democràtics, pel que, en correspondència, ha adoptat modes de fer col·laboratius entre els seus processos organitzatius, així com ha promogut el diàleg comunitari (Winkel 2005).

### **Bibliografia:**

*Ajuntament de Barcelona, Servei de Premsa.* (2020). La candidatura metropolitana de Barcelona acollirà el 2024 la 15a edició de la Biennial d'Art Manifesta. Desembre, 3.

Online:

<https://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2020/12/03/la-candidatura-metropolitana-de-barcelona-acollira-el-2024-la-15a-edicio-de-la-biennal-dart-manifesta/>

*International Association Biennials – Manifesta 14* (2022). 9th General Assembly and Conference. Octubre, 20.

Barbieri, N. (2017). Políticas culturales en los ayuntamientos del cambio ¿Hacia unas políticas de lo común? *Periférica Internacional*. Volum 18. 182 – 191. Cádiz: Universidad de Cádiz.

Filipovic, E; Van Hal, M.; & Ovstebo, S. (2010) Biennialogy. In Filipovic, E.; Van Hal, M.; & Ovstebo, S. (eds.) *The Biennial Reader*. 12 – 29. Berger Kunsthall & Hatje Cantz.

Hanru, Hou. (2012). Reinventing the Social. In: *The Exhibitionist*. 45 – 48. Berlin: Archive Books

Hlavajova, M. (2010). How to Biennial? The Biennial in Relation to the Art Institution. In Filipovic, E.; Van Hal, M.; & Ovstebo, S. (eds.) *The Biennial Reader*. 292 – 304. Berger Kunsthall & Hatje Cantz.

Hosoke, R. (2010). Biennials of Resistance: Reflections on the Seventh Gwangju Biennial. In Filipovic, E.; Van Hal, M.; & Ovstebo, S. (eds.) *The Biennial Reader*. 306 – 321. Berger Kunsthall & Hatje Cantz.

Kolb, R.; Patel, S.A.; Richter, D. (2020). Editorial. In Kolb, R.; Patel, S.A.; Richter, D. (eds.). *OnCurating. Contemporary Art Biennials – Our Hegemonic Machines in Times of Emergency*. Issue 46. June. [www.oncurating.org](http://www.oncurating.org)

Machart, O. (2019). The Globalization of Art and the ‘Biennials of Resistance’. A History of the Biennials from the Periphery. In Machart, O. [Oliver]. *Conflictual Aesthetics. Artistic Activism and the Public Sphere*. Helsinki: Sternberg Press.

Rius-Ulldemolins & Gisbert. (2018): ¿Por qué las políticas culturales locales no cambian? Contricciones del modelo urbano, inercia en la gestión y batallas culturales en los ‘gobiernos del cambio’ en Madrid y Barcelona (2015 – 2018) *Revista Española de Ciencia Política*.

Winkel, C. van. (2005). The Rethorics of Manifesta. In Vanderlinden, B. & Filipovic, E. (eds.): *The Manifesta Decade. Debates on Contemporary Art Exhibitions and Biennials in Post-Wall Europe*. p. 219 -230. Roomade & MIT Press.